

Skanke-spor rundt Mjøsa

Første del.

Av Hans Brattestå

Innledning.

Det er mange og interessante Skanke-spor rundt Mjøsa fra 1400-tallet og fremover. Flere av familiene som etterlater disse sporene kan føres tilbake til Jemtland-Skankene. For enkelte byr det på problemer å dokumentere slik tilknytning, men det er forbindelseslinjer mellom de forskjellige familiene som tyder på felles opphav. Bant steder med særlig tilknytning til Skanke-ætten kan nevnes: Hamar med domkirkeruinene, gården Spidalen på Furnes og Ringsaker kirke på østsiden av Mjøsa. Gården Landåsen på Toten, samt Hoff kirke og Balke kirke på Toten på vestsiden av Mjøsa. I tillegg kan nevnes både Ringebu og Gausdal i nord, hvor det var Skanke-prester med Jemtlandsbakgrunn i en årrekke fra slutten av 1500-tallet og utover i 1600-tallet. Her skal jeg i denne omgang ta for meg Hoff kirke med forbindelseslinjer til Hamar, Spidalen, Landåsen og Balke kirke. I neste nummer av Skanke-nytt vil jeg følge opp med Balke kirke og Ringsaker kirke med de flotte altertavlene der og deres tilknytning til skankene. Kanskje kan dette inspirere noen til en spennende stopp på en reise mellom våre landsdeler eller flotte helgeutflukter, som jeg vil anbefale på det varmeste. Spennende ville det også være om noen av våre medlemmer kunne la seg inspirere til å skrive om biskop Karl Jenssons etterkommere på Landåsen-grenen.

Hoff kirke på Østre Toten.

Den nåværende steinkirken ble bygget mellom 1175 og 1200 og erstattet den gamle trekirken som ble bygget her ca. 1021, etter påbud av kong Olav Haraldsson. Kirken ligger vakkert til på Hoffsvangen. Totningenes eldgamle tingplass, kultsted og hov, med flott utsikt over Totenbygda. Den er bygget som en basilikakirke og var en såkalt "tredingkirke", det vil si en kirke av "høyere rang". En status den delte med Nicolaykirken i Gran og Norderhov kirke i det gamle Hadafylket. Hoff kirke er særlig kjent for sin enestående rekke av presteportretter

fra 1401 og opp til våre dager. De eldste bildene er malt på utsiden av galleriet og har innskrifter holdt i jeg-form, som forteller prestenes livshistorie i korte trekk, om enn ikke alltid helt korrekt. Initiativet til denne presterekken ble tatt av presten Knut Sevaldsson, samme mann som malte kirkens altertavle i 1668, og kanskje selv av Skanke-ætt. Det er tenkelig at han også har malt presteportrettene av sine forgjengere. I hvert fall tre av prestene er av Skanke-ætt:

Carl Jensson.

Bildet av Carl Jensson har underteksten:

"ANNO 1489 blef Jeg Carl Jenssøn, en Riddermans-Mand, Sogne Præst paa Toten, var her 10 Aar, blef Bisp i Hammer, døde i Opsloe Biske Gaard i 1502, ført der fra til Hammer oc begrafuen."

Helt riktig er nok ikke teksten under bildet. Carl Jensson var født i Jemtland ca. 1460. Han var med rimelig stor grad av sikkerhet sønnesønn av væpner Carl Pedersson på Hov i Hackås ("Gamle Carl i Hov"), som levde ca 1360-1430, gjennom dennes sønn væpner/ridder Jens Carlsson (d. 1488). Biskop Carl Jensson døde i 1512, ikke 1502. Han studerte i Rostock (1486) og Greifswald (1487). Han var sogneprest på Toten 1489-97. I 1492 ble han imidlertid kannik i Hamar. Selv kalte han seg "Kirkeherre oppo Hov". Det kan vel derfor tenkes at han i hvert fall fra 1492 primært har mottatt inntektene fra dette rike kallet, uten selv å være der. Etter hvert ble han benevnt "official" (1500) og "electus" (1504) på Hamar og han ble sannsynligvis utnevnt til biskop allerede i 1504. Fra dette tidspunkt tok Carl i alle fall sete i Riksrådet. Fra 1506 er han vel kjent som biskop på Hamar.

På denne tiden var Hans konge i Danmark og Norge. Sønnen, hertug Kristian (2.), var visekonge i Norge fra 1506. Kristian forsterket undertrykkningen av "uavhengige miljøer" i Norge, som kongemakten fryktet fremveksten av. Han brukte hele registeret som sto til en pågående fyrstes rådighet: tilsetting av lojale menn i nøkkelstillinger og skremsler mot andre nøkkelpersoner, lovgivning, manipulering av domstoler og forsamlinger, militæraksjoner, straffeskatter og harde dommer, foruten å spille forskjellige interessegrupper ut mot hverandre.

Høsten 1507 brøt det ut et bondeopprør mot fogdene i Hedemark og Solør, da de krevde inn en stor ekstraskatt som Kristian hadde pålagt befolkningen. Visekongen rykket ut på en straffeekspedisjon mot bøndene og nedkjempet dem. Biskop Carl skal ha bistått visekongen med "knekter" for å dempe oppstanden. Kristian mistenkte likevel, og vel ikke helt uten grunn, biskop Carl for å ha støttet hedemarkingene. At biskop Carl hadde sympatier med svenskene i den pågående konflikten er nok sannsynlig. Av den grunn var Kristian varsom med å gå til militær aksjon mot biskop Carl. Han fryktet at Carl om han ante uråd, ville sørge for å få sin sterkt befestede bispegård, og med den herredømmet over betydelige deler av Opplandene, over på svenske hender. Derfor tydde Kristian til list. Etter to mislykkede forsøk greide han å lokke Carl til å komme til seg i Sarpsborg, hvor han skulle holde Borgarting, for å "gå ham til hånd i de der forefallende saker". Underveis ante biskopen at det var en felle han hadde blitt lokket i og ville rømme til Sverige. Dette mislyktes han imidlertid i. Biskop Carl ble tatt til fange og ført til Akershus, hvor han ble holdt fengslet under særdeles hard

betingelser. Med list greide Kristian og hans menn deretter også å ta seg inn i bispeborgen på Hamar, og han beholdt den til etter Carls død.

Til tross for at Kristian med dette hadde pådratt seg både kirkens og pavens vrede, og til tross for forsiktige forsøk fra erkebiskop Gaute i Nidaros på å få ham løslatt, ble biskop Carl sittende i kongens fengsel på Akershus, hvor han ble meget hardt behandlet. Historien forteller at da fangeoppholdet begynte å gå på livet løs, gjorde Carl et forsøk på å flykte. Ved hjelp av en tøystige han hadde laget av oppklippede sengeklær, forsøkte han om natten å fire seg ned fra fengselsvinduet. Da han nesten var kommet ned, røk imidlertid stigen og Carl falt så hardt i bakken at han ødela det ene benet. Han greide i første omgang å komme seg unna og tok tilflukt i et hult tre utenfor festningsområdet. Neste dag ble han imidlertid funnet, igjen tatt til fange og ført tilbake til Akershus, hvor han ble holdt i enda strengere forvaring enn før. Carls helsetilstand forverret seg raskt etter dette. Etter pave Leo X's mellomkomst ble biskop Carl i slutten av 1512 løslatt fra Akershus, for å bli sendt til den nyutnevnte erkebiskopen i Nidaros, Erik Valkendorf (forgjengeren erkebiskop Gaute Ivarsson døde i 1510), som hadde påtatt seg å holde ham i forvaring. Biskop Carl døde imidlertid i Oslo bispegård hos biskop Andreas Mus før de rakk å legge ut på transporten til Trondheim. Deretter ble biskop Carl ført tilbake til Hamar og begravet der. Biskop Carl hadde skankevåpenet i sitt segl. I ettertid har han vært kjent som biskop Carl Jensson Skonk.

Det hører også med til historien at Carl mens han var sogneprest på Toten ble gift, sannsynligvis i såkalt "morganatisk" ekteskap ("til venstre hånd"), med en dame av de beste bondefamilier. Hennes far var angivelig prost i Gran. De hadde flere barn. Dette var slett ikke uvanlig i det katolske Norge på den tiden. Sølibatet var aldri riktig blitt innført her i Norden, annet enn for biskoper. Som biskop kunne Carl således ikke leve i ekteskap. Historien forteller at Carl da sendte sin "deie" og barna over til den mest fjerntliggende eiendommen han disponerte, nemlig Landaasen i Fluberg på Toten, på andre siden av Mjøsa. Deres etterslekt er kjent gjennom sønnen Jens Carlsson Landaasen.

Jon Narvesson.

Bildet av Jon Narvesson har underteksten:

"ANNO 1522 blef Jeg Hr. Jon Nervessøn en Bonde Søn af Hedemarchen Sogne Præst paa Toten, vaar her Præst i 15 Aar, fløtte saa Til Wangs Præste giæld."

Jon Narvesson var sannsynligvis født ca 1460/65 og var prest allerede i 1491. Han etterfulgte Carl Jensson Skonk som sogneprest i Hoff på Toten og som kannik i Hamar da Carl ble biskop. Deretter var han altså sogneprest i Vang. Jon var av bondeadel og kom fra gården Spidalen i Furnes. I 1526 donerte Jon Narvesson den altetavle som fortsatt finnes i Balke kirke på Østre Toten. På altertavlen er hans våpen – Skanke-våpenet, en bepansret skank – og hans ansikt i profil malt inn. Dette kommer jeg tilbake til med bilder i neste nummer av Skanke-nytt. Alt tyder på at Jon tilhørte Jemtland-Skankene og at han således var beslektet med sin forgjenger i embetene på Hoff og Hamar, biskop Carl Jensson Skonk. Dette har det imidlertid så langt ikke vært mulig å dokumentere.

Carl Tordsson Schonch.

Det tredje Skanke-portrettet i Hoff kirke på Toten er av Carl Tordsson Schonch (ca. 1530 - 10.7.1593). Portrettet har følgende undertekst:

*”ANNO 1563 fick Jeg Hr. Carl Tordsson Schonch Totens Præste Gield,
som M: Torbiørn i hans Høye Alderdomfor mig oplød, var Canich i Hammer,
Proust ofuer Hadeland, Præst her 25 Aar, Døde 1593 og her begrafuen.”*

I Hedemark Slektshistorielags Tidsskrift, Bind III, Hefte 10 for 1953 på side 306/7 fremføres den teori at ikke bare var Carl Jensson Skonk og Jon Narvesson Schonch beslektet og av Jemtlands-Skankene, men Carl Tordsson Schonch som her omtales, var barnebarn av Carl og Jon gjennom Jons sønn, presten Tord Jonsson Schonch (ca. 1490/1500-ca. 1550) og en datter av biskop Carl Jonsson Skonk. Dette er ikke dokumentert, men basert på slektsnavn/våpen, stedstilhørighet og patronymikon.

Vi er godt kjent med Jemtland som historisk ”Skanke-land” fra 1400-tallet og fremover. I de påfølgende generasjoner kjenner vi også godt til ”Skanke-konsentrasjoner” andre deler av landet, som for eksempel i Røros, knyttet til gruvedriften og en rekke områder. Mindre omtalt har kanskje mjøsområdet vært som Skanke-land, og her knyttet primært til geistlighet og jordegods. I andre del av artikkelen i neste nummer av Skanke-nytt vil jeg følge opp dette.